

University of Groningen

Het kind en de rekening

Plantenga, Janneke

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2002

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Plantenga, J. (2002). *Het kind en de rekening*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Oratie Janneke Plantenga, bijzonder hoogleraar sociaal economische aspecten van kinderopvang

Titel: Het kind en de rekening, 29 januari 2002, 16.15 UUR

Mijnheer de rector magnificus, zeer gewaardeerde aanwezigen,

De kinderopvangsector in Nederland groeit als kool. De laatste stimuleringsmaatregel uit 1998, met als doelstelling 71.000 kindplaatsen er bij in 4 jaar, wordt gemonitord door het Netwerkbureau Uitbreiding Kinderopvang en uit hun nieuwste gegevens blijkt dat er eind 2001 in Nederland ruim 154.000 plaatsen zijn – verdeeld over dagopvang, buitenschoolse opvang en gastouderopvang.. De organisaties voor kinderopvang zelf geven aan dat zij in 2002 nog ongeveer 32.000 plaatsen zullen realiseren. Daarmee komt de totale uitbreiding tijdens de duur van de stimuleringsregeling op ruim 90.000 plaatsen. Op basis van deze meting komt het netwerkbureau dan ook tot de conclusie dat de voorgenomen doelstelling ruimschoots wordt gehaald. Aan het einde van dit jaar zal er dan sprake zijn van circa 185.000 kindplaatsen, goed voor de opvang van zo'n 320.000 kinderen.

Dat de kinderopvangsector volwassen wordt blijkt ook uit de voorgenomen introductie van de WBK – de wet basisvoorziening kinderopvang. Het fragmentarische karakter van de huidige regelgeving, de onduidelijke verantwoordelijkheidsverdeling en de ondoorzichtige financieringsstructuur maakt een meer eenduidige wet- en regelgeving noodzakelijk. De tijd is rijp voor een zelfstandig financieel, bestuurlijk en wettelijk kader.

Desalniettemin – ondanks het groeiend aantal kindplaatsen en ondanks de voorgenomen introductie van de WBK - kent kinderopvang in Nederland nog weinig vanzelfsprekendheden. Dat is ook vooral een gevolg van het feit dat de combinatie van arbeid en zorg in Nederland nog weinig vanzelfsprekendheden kent. Op macroniveau is er sprake van een constante zoektocht naar de optimale interventie, en ook op micro niveau is het een voortdurend zoeken naar het meest optimale regime. Arbeid en zorg doen beide een appèl op schaarse tijd en vragen om een afweging. Werk jij/ werk ik /zorg

jij /zorg ik / wat besteden we uit / wat doen we zelf / en hoe flexibel gaan we om met de gemaakte afspraken. Vaste patronen worden inzet van onderhandeling en traditionele gewoonten moeten worden herijkt aan de hand van veranderende inzichten en nieuwe mogelijkheden. In deze onderhandelingen blijkt de praktijk weerbarstig. Preferenties sluiten niet altijd naadloos aan op de feitelijke mogelijkheden. Het streven is bijvoorbeeld om te komen tot een gelijke verdeling van arbeid en zorg, maar tussen droom en daad staan in dit geval vooral praktische bezwaren in de weg.

Nieuwe gegevens op basis van een enquête onder circa 2500 gezinnen met jonge kinderen in de provincie Groningen en Drenthe illustreren het laveren tussen arbeid en zorg en de zoektocht naar het optimale regime. Gevraagd naar hun mening over betaald werken buitenshuis en de zorg voor kinderen blijkt:

Bijna 50% van de respondenten het tamelijk of helemaal eens te zijn met de stelling: ‘in mijn werk buitenshuis kan ik laten zien wat ik waard ben’

Ruim 60% is het tamelijk of helemaal eens met de stelling: ‘betaald werk is belangrijk voor je gevoel van eigenwaarde’.

Ruim 85% is het tamelijk of helemaal eens met de stelling: ‘door te werken blijf je bij de maatschappij betrokken’

Tegelijkertijd is circa 80% het tamelijk of helemaal eens met de stelling: ‘kinderen opvoeden is een dagtaak’.

Hiermee is het conflict en zijn alle ambivalenties van modern ouderschap al aardig in kaart gebracht. Opvoeden in Nederland is een zeer arbeidsintensieve aangelegenheid en het is niet eenvoudig om de eisen die aan modern ouderschap worden gesteld op een acceptabele manier te combineren met betaalde arbeid buitenshuis. In de praktijk zijn het vooral vrouwen die worstelen met de combineerbaarheid van arbeid en zorg. Zij zijn het eerste aanspreekpunt wanneer het gaat om zorg en huishouden en zij worden ook geacht alle eindjes op een acceptabele manier aan elkaar te knopen. Het moederschapideaal – zoals onder andere de socioloog Knijn ons heeft duidelijk gemaakt - is exclusief en sensitief. De exclusiviteit sluit andere activiteiten uit; de sensitiviteit verwijst naar de warme en de liefdevolle relatie die vooral moeders worden geacht te ontwikkelen met

hun kinderen. Het zijn ook de vooral de moeders die verantwoordelijk worden gesteld voor de gezonde sociaal-emotionele ontwikkeling van hun kinderen en daarmee indirect ook voor de sociale problemen die ontstaan indien deze ontwikkeling toch iets minder evenwichtig verloopt.

Tegelijkertijd worden vrouwen ook steeds meer aangesproken op betaalde arbeid buitenshuis. Betaalde arbeid is een belangrijk onderdeel van het moderne burgerschapsideaal en een stijgende arbeidsmarktparticipatie van vrouwen is nadrukkelijk inzet van het Nederlandse beleid. Sinds de Europese Top van Lissabon in maart 2000 zijn er zelfs Europese richtlijnen geformuleerd in die zin dat is afgesproken dat de participatiegraad van vrouwen binnen Europa zou moeten toenemen van 51% nu tot 60% in 2010. Het Nederlandse beleid is nog ambitieuzer. Nederland streeft er naar de arbeidsdeelname van vrouwen te vergroten tot 65% in 2010.

De ouders in de enquête hebben de oude en nieuwe norm al stevig geïnternaliseerd en zien zich nu voor het probleem gesteld twee zaken die in hun absolute met elkaar onverenigbaar zijn, toch met elkaar in balans te brengen. In principe zijn er twee variabele waaraan gesleuteld kan worden: de omvang van de betaalde arbeid en de omvang van de zorg. Om met dat laatste te beginnen: we besteden weliswaar steeds vaker de zorg voor kinderen uit, maar deze trend moet ook weer niet worden overdreven. De nieuwste cijfers van het netwerk bureau laten zien dat zo'n 20% van de kinderen in de leeftijdsklasse 0 tot en met 3 jaar gebruik maakt van kinderopvang. Voor de 4 tot en met 12 jarigen ligt dat percentage nog beneden de 5%. Deze percentages liggen mede zo laag omdat we veel meer sleutelen aan de tweede variabele: de omvang van de betaalde arbeid. Op dit moment kiest nog steeds circa eenderde van de vrouwen bij de geboorte van het eerste kind voor het voltijds moederschap. De arbeidscarrière wordt voor een bepaalde periode onderbroken – tenminste zolang de kinderen klein zijn. Tweederde blijft actief op de arbeidsmarkt, maar past de arbeidstijden aan. De arbeidstijden worden afgestemd op de huishoudelijke en zorgverplichtingen met als resultaat – naast de traditionele éénverdiener - het unieke Nederlandse amalgaam van grote anderhalfverdieners, kleine anderhalfverdieners, dubbelverdieners en half-om-half

verdieners. Daar tussendoor laveren dan nog de eenoudergezinnen die zich voor de keus gesteld zien: ben ik een kostwinner die wat extra hulp nodig heeft voor de zorgverplichtingen – of ben ik een voltijdszorger die wat extra hulp nodig heeft voor de kostwinnersverplichtingen?

Laten we het geschipper in de praktijk eens verder bekijken. Uit het reeds gememoreerde onderzoek onder huishoudens in Groningen en Drenthe, blijkt dat ruim een kwart van de huishoudens waarin beide partners arbeid en zorg combineren, dat doet zonder gebruik te maken van formele en informele kinderopvang. Zoals te verwachten was zijn het vooral de kleine anderhalfverdieners die de arbeidstijden zo weten te plooiën dat men de zorg voor kinderen niet hoeft uit te besteden. Vervolgens maakt circa 10% van alle combinerende huishoudens uitsluitend gebruik van formele kinderopvangarrangementen - een kleine minderheid dus. Het overgrote deel – ruim 65% - maakt gebruik van informele arrangementen of combineert formeel met informeel. Deze verdeling in 25% / 10 % / 65% blijkt zowel uit de gegevens van Groningen als van Drenthe. Een voorlopige conclusie is dus dat de formele markt nog steeds betrekkelijk klein is en dat de informele markt nog steeds heel belangrijk is – als alternatief voor of als aanvulling op een formeel arrangement. In dit verband is het ook belangrijk om op te merken dat veel gezinnen meer dan één opvangarrangement kennen. Er wordt heel wat afgeschakeld tussen alle verschillende arrangementen om de dagindeling sluitend te krijgen. Van alle huishoudens die gebruik maken van kinderopvang maakt circa een kwart gebruik van 3 of meer verschillende schakels. Dus kinderopvang, naschoolse opvang en oma, of de buurvrouw, naschoolse opvang en een opvang aan huis, of vult u hier u eigen schakelschema maar in.

Deze specifieke Nederlandse situatie – waarin kinderopvang nog weinig vanzelfsprekendheden kent en waarin vooral van vrouwen wordt gevraagd een optimale tijdsallocatie te vinden tussen arbeid en zorg impliceert dat vooral vrouwen de rekening betalen. Om deze conclusie met wat extra gezag te kunnen presenteren citeer ik hier uit het OECD country report uit 1999, waarin wordt gesteld: Dutch women may be bearing a disproportionate share of costs of the present system on two fronts. First public childcare

arrangements and the opening hours of schools do not cover the full working day. In consequence, in the interest of parental time with children, Dutch women occupy the great majority of part-time jobs and pay the major costs of lost opportunity. Second, their salary level remain lower than male earnings. Women predominate in lowly paid social sector jobs, including within the childcare field itself.

Statistieken kunnen deze rekening nog iets kernachtiger uitdrukken: in voltijdsequivalenten uitgedrukt is binnen Europa het verschil in participatiegraad tussen mannen en vrouwen nergens zo groot als in Nederland – namelijk ruim 36% punten. Wat betreft de beloning blijkt alleen in Groot-Brittannië het verschil tussen mannen en vrouwen groter; Nederland staat op een twijfelachtige tweede plaats.

Dit wat betreft de feitelijke situatie. Zou dit nu een breed wetenschappelijk betoog zijn, dan zou er nu een paragraaf volgen over de achtergronden van deze situatie. Wat mij betreft slaan we dat nu hier over. Het interessante van dit moment is immers juist dat kinderopvang volop ter discussie staat en daarmee ook de organisatie van arbeid en zorg. Waar willen we in Nederland nu heen met de kinderopvang? Wat impliceert dit voor de organisatie van arbeid en zorg? En hoe zit het in het nieuwe ontwerp met het kind en de rekening?

Beleidsdiscussie

Een van de problemen met betrekking tot kinderopvang in Nederland is dat er eigenlijk nooit sprake is geweest van een leidend beginsel aan de hand waarvan beleidsintenties konden worden getoetst. Kinderopvangbeleid is verknip over onderwijs, welzijn, en sociale zaken (met in de marge nog enige bemoeienis van binnenlandse zaken en justitie) en wordt geacht meerdere doelen te dienen – kinderopvang speelt een rol in de discussie over de combineerbaarheid van arbeid en zorg, armoedebestrijding, sociale integratie, gezinsbeleid, economische groei, onderwijsachterstand beleid etc

Opvallend genoeg is kinderopvang ook nooit onderdeel geweest van leidende principes binnen emancipatiebeleid. Het combinatiemodel – georiënteerd op een evenwichtige verdeling van betaalde en onbetaalde zorgtaken en op een gelijke verdeling van de

onbetaalde zorgarbeid tussen mannen en vrouwen – is lange tijd richting gevend geweest voor het Nederlandse emancipatiebeleid. Dit combinatiemodel doet het evenwel grotendeels zonder kinderopvang. Inzet is vooral dat de arbeidstijden van ouders elkaar zoveel mogelijk aanvullen – elkaar zo min mogelijk overlappen - met als uiteindelijk resultaat dat man en vrouw gedurende de werkweek ieder 2 dagen kinderopvang op zich nemen, zodat slechts 1 dag betaalde kinderopvang per week nodig is. Dat die resterende ene dag kinderopvang niet direct pedagogisch verantwoord is – immers die ene dag in de week is te weinig voor een goede en vertrouwde binding aan leidsters en overige kinderen – doet minder ter zake. Het gaat in dit combinatiemodel niet primair om kinderopvang. Kinderopvang wordt hier ingezet om een andere doel te dienen namelijk een gelijke verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid.

Inmiddels heeft het combinatiemodel haar langste tijd gehad en is ‘levensloopbenadering’ het nieuwe toverwoord. Ook in deze levensloopbenadering speelt kinderopvang een ondergeschikte rol. In het rapport ‘het nieuwe werken’ bijvoorbeeld, geschreven in opdracht van Economische Zaken, wordt sterk de nadruk gelegd op het recht op maatwerk van de nieuwe werkende op de markten van onderwijs, zorg en sociale zekerheid. Stellenderwijs wordt daar aan toegevoegd ‘wij willen kinderopvang op diverse tijdstippen en plaatsen’. Echt? Is dat niet een erg kale doelstelling? Hoe zit het dan eigenlijk met de dagindeling van het kind? Kinderopvang is hier een instrument geworden dat de optimale flexibele ontplooiing van de Nieuwe Werkende moet faciliteren, zonder een eigenstandige plaats in dit ontwerp te hebben veroverd. Dezelfde conclusie kan worden getrokken op basis van het SER rapport ‘Levensloopbanen: gevolgen van veranderende arbeidspatronen’. Kinderopvang wordt in dit rapport alleen genoemd in hoofdstuk 3, bij de inventarisatie van de knelpunten. In de hoofdstukken 4 en 5 – waarin het gaat om de beleidsrichtingen en om de slotbeschouwing - wordt niet meer aan kinderopvang gerefereerd.

Het feit dat kinderopvang nog weinig vanzelfsprekendheden kent blijkt ook uit alle discussie die in Nederland de afgelopen jaren in diverse gremia is gevoerd over het nut en de noodzaak van kinderopvang. Deze discussie kent twee dimensies die eigenlijk niet van

elkaar te scheiden zijn, maar die ik deze namiddag toch uit elkaar wil trekken – de kwantitatieve dimensie en de kwalitatieve. De kwaliteit van de kinderopvang zet ik vanmiddag tussen haakjes. Ik veronderstel voor het gemak maar even dat daar niets op aan te merken valt. Ik wil het hier vooral hebben over de kwantitatieve dimensie – over de wenselijkheid van kinderopvangvoorzieningen; over de verdeling van verantwoordelijkheden in deze – wat doet de markt, wat doet de overheid - en over de financiering. In navolging van de politicoloog Bussemaker zal ik het maatschappelijk debat over deze kwesties proberen te ontrafelen langs drie lijnen, of zoals Bussemaker dat noemt drie perspectieven: het morele, het behoefte en het doelmatigheids-perspectief. Mijn oriëntatie ligt daarbij in eerste instantie bij de beleidsmakers – de politici en de argumenten die zij hanteren ten aanzien van de organisatie en financiering van kinderopvang.

morele perspectief

Het morele perspectief is in Nederland altijd vrij dominant geweest. Kinderopvang wordt dan beoordeeld in termen van goed of fout. Vanuit de totale moederschapsvisie was kinderopvang lange tijd simpelweg fout. Bussemaker wijst in dit verband op het fenomeen dat kinderopvangfaciliteiten lange tijd niet een integraal onderdeel van de nieuwe verzorgingsarrangementen vormden. ‘Het is eerder omgekeerd: het niet nodig hebben van kinderopvangvoorzieningen wordt als verworvenheid van de verzorgingsstaat gezien’. Morele argumenten zijn belangrijk in het politieke debat, omdat deze uitdrukking zijn van gewenste inrichting van de samenleving, Morele argumenten weerspiegelen de idealen – over wat behoort en wat niet behoort – en uiteindelijk moet beleid zich ook vooral oriënteren op datgene dat nastrevenswaardig wordt geacht. Maar morele argumenten kennen vaak ook een zekere absoluutheid die zich slecht laat rijmen met de groeiende diversiteit binnen het domein van arbeid en zorg. Is vijf dagen kinderopvang nog acceptabel – of toch maar liever niet? Waar liggen de grenzen van de 24-uur opvang? Ben je gewoon stom wanneer je als vrouw kiest voor voltijsd zorgen (zoals staatssecretaris Verstand afgelopen zomer suggereerde) of is het juist vragen om moeilijkheden (in casu een WAO-uitkering) wanneer je toch probeert kind en carrière te combineren? Juist omdat het antwoord op dergelijke vragen voortdurend herijkt moet

worden aan veranderende inzichten, mogelijkheden en (al dan niet vermeende) noodzakelijkheden, is het moreel perspectief grotendeels uit het beleidsjargon verdwenen. Het opvoedingsideaal heeft meerdere gezichten gekregen en slechts een kleine minderheid van beleidsmakers beschrijft kinderopvang nog in termen van goed en kwaad. Zelfs binnen het CDA – een partij die traditioneel kinderopvang eerder ziet als teken van culturele crisis dan als bouwsteen van maatschappelijk welzijn – lijkt de discussie voorbij. In het CDA ontwerpverkiezingsprogramma bijvoorbeeld wordt simpelweg gesteld ‘dat de kinderopvang wordt uitgebreid met 100.000 plaatsen’. Het morele moment ligt nog in de verwijzing naar meer keuzevrijheid – hoe deze keuzevrijheid in het combineren van werken, zorgen en leven verder concreet vorm krijgt is niet aan de orde.

Aan de keukentafel ligt dit nog nadrukkelijk anders. Verschillende respondenten in de enquête bijvoorbeeld uiten hun ongenoegen over vrouwen-die-alles-maar-willen. ‘Als je kiest voor kinderen – voedt ze dan ook zelf op’. Of: ‘heb je samen een kind dan ben je voor de rest van je leven vader/moeder van dat kind en dan moet je er zijn. En ervan genieten!’ Maar er zijn ook ouders die zich hebben neergelegd bij de diversiteit: ‘ik ben van mening dat elke situatie in ieder gezin anders is en elk gezin zijn eigen oplossing moet zoeken’. Ook in de populaire en kwaliteits-pers verschijnen er om de zoveel tijd publicaties van meer of minder Bekende Nederlanders die kinderopvang veroordelen als uiting van egoïsme, individualisering, en te ver doorgeschoten ontplooiingsdwang. Een moreel argument tegen kinderopvang wordt daarin vaak verbonden een romantische visie op het moederschap die juist ook de vrijheid, de ruimte en het plezier van zorg benadrukt. En natuurlijk: moederschap is niet alleen een 24uur dienst – moederschap geeft ook voldoening. Beleidsmatig levert dit echter niet veel meer houvast dan het reeds gememoreerde adagium van meer keuzevrijheid, opdat moeders, vaders, gezinnen zelf hun optimum in de verdeling van arbeid en zorg kunnen vinden.

In vergelijking met het morele perspectief, doet het behoeftenperspectief het in beleidskringen beter. Een verwijzing naar behoeften oogt neutraler – oogt democratischer; het beleid wordt immers gelegitimeerd door de behoeften van haar burgers. Een verwijzing naar behoeften past ook meer bij het moderne beeld van een responsieve overheid. Zo stelt D66 in haar conceptverkiezingsprogramma simpelweg:

‘Nederland heeft nog steeds veel meer kinderopvang nodig. De wensen van de ouders staan daarbij centraal’. Hier is dus geen sprake van goed of kwaad, van beter of slechter, maar van een simpele constatering dat er vraag is naar het goed van kinderopvang. Heel veel verder brengt ons deze verwijzing naar behoeften echter niet. Immers: behoeften zijn betwistbaar en bovendien - weten economen – in principe oneindig. Welke schaarse middelen ondersteunen nu welke behoeften? En behoort een toegankelijke kinderopvangvoorziening tot de gerechtvaardigde behoefte van burgers? Of hebben kinderen wellicht juist behoefte aan de aanwezigheid van tenminste één ouder – tijdens het eerste levensjaar of misschien zelfs wel voor een langere periode? Met deze vragen zijn we weer in het morele debat verzeild geraakt, terwijl we dat nu juist achter ons hadden willen laten.

Een vraag die meer openingen biedt voor een wetenschappelijke verhandeling is de vraag wat de overheid hier eigenlijk mee te maken heeft. Waarom kunnen die behoeften niet via de markt worden bevredigd? Waarom moet een deel van de rekening naar de overheid? Op die vraag hebben economen wel een antwoord. In bepaalde gevallen is het namelijk efficiënt om te interveniëren in de markt van een in principe individueel goed. Het voorbeeld dat in alle tekstboeken staat – in ieder geval de tekstboeken die zijn geschreven voor de introductie van het rekeningrijden - betreft de collectivisering van het Nederlandse wegennet. Het gebruik van de Nederlandse wegen is in principe via tolwegen te individualiseren. Echter een dergelijke optie is alleen tegen zeer hoge kosten te operationaliseren gezien het grote aantal op- en afritten. In dat geval kan er voor gekozen worden om de voorziening te bekostigen uit de algemene middelen. Een soortgelijke redenering kan ook voor het goed kinderopvang worden toegepast: het is in principe goedkoper een kwalitatief goede opvang voor meerdere kinderen te organiseren dan diezelfde opvang voor ieder huishouden afzonderlijk te regelen.

Een ander motief voor overheidsoptreden ligt in de versturende werking van loon- en inkomstenbelasting. Als gevolg daarvan is de netto opbrengst van arbeidsmarktparticipatie lager dan de maatschappelijke (bruto) waarde. Als er sprake is van hoog marginaal belastingtarief is het goed voorstelbaar dat het individueel niet loont om buitenshuis te werken en kinderopvang via de markt te regelen, terwijl dit

maatschappelijk gezien wel de meest efficiënte handelswijze zou zijn. Het netto verdiende loon moet immers worden afgewogen tegen de bruto kosten van kinderopvang. Deze zogeheten ‘dubbele wig’ stimuleert de zelfwerkzaamheid in het huishouden en frustreert de ontwikkeling van kinderopvang. In een dergelijke situatie kan efficiencywinst worden geboekt via het subsidiëren van kinderopvang aangezien de eigen zorgarbeid hierdoor relatief duurder wordt. Dit zet de zelfzorgzaamheid onder druk en stimuleert een efficiënte afruil tussen eigen tijd en ingehuurde tijd met betrekking tot de zorg voor kinderen.

Een dergelijke redenering speelt in de beleidsdiscussie bijvoorbeeld een rol wanneer het gaat om het subsidiëren van particuliere diensten. De regeling Schoonmaakdiensten voor Particulieren, bijvoorbeeld, beoogt vooral een verruiming van de markt voor huishoudelijke dienstverlening via het subsidiëren van werkgevers. De schoonmaakdienst kan zo goedkoper worden aangeboden. In het debat over kinderopvang echter wordt overheidsoptreden zelden met dergelijke argumenten gelegitimeerd. Indien er wordt verwezen naar behoeften, wordt overheidsoptreden niet zozeer met efficiëntie als wel met rechtvaardigheidsoverwegingen gelegitimeerd. De beleidsmatige zorg is dan dat financiële drempels geen rol mogen spelen in de toegang tot kinderopvang. Individuele verschillen in koopkracht worden dus enigszins gerepareerd zodat de voorzieningen toegankelijk zijn ook voor de lagere inkomensklassen. In het lange traject van individueel goed naar collectief gefinancierd sociaal grondrecht (zoals onderwijs en gezondheidszorg) schuift kinderopvang dan een paar streepjes op richting sociaal grondrecht. Opvallend genoeg lijkt het CDA op dit moment het dichtst bij deze benadering te staan. Zo bepleit het CDA ‘om echt recht te doen aan de keuzevrijheid van ouders en hun wensen en behoeften’ – om ouders voor drie dagen kinderopvang geheel te subsidiëren wat betreft de kosten van kinderopvang (voor wat betreft de lagere inkomensklasse), of gedeeltelijk (voor wat betreft de hogere inkomensklasse). Die drie dagen worden nergens verantwoord. Volstaan wordt slechts met de stelling dat op deze manier het beste tegemoet wordt gekomen aan de wens om arbeid en zorg te delen. Kennelijk stelt het gezinsideaal hier toch grenzen aan de beleidsmatige ondersteuning. Daarom wordt de te subsidiëren bijdrage niet alleen afhankelijk gesteld van het inkomen,

maar wordt ook een maximum ingebouwd van drie dagen in de week. Impliciet wordt hiermee een 4e en een 5e dag kinderopvang gelijk gesteld aan een individueel consumptiegoed, waarvoor de overheid verder geen verantwoordelijkheid hoeft te dragen en waarvan de toegankelijkheid en de betaalbaarheid dus niet hoeft te zijn gegarandeerd.

In het derde perspectief, het doelmatigheidsperspectief, tenslotte gaat het over nut en opbrengst. Het gaat om de vraag of kinderopvangvoorzieningen een bijdrage kunnen leveren aan een vooropgesteld doel: bijvoorbeeld rentabiliteit of economische groei. Dit is een tamelijk dominante redenering in de huidige Nederlandse beleidspraktijk, en biedt houvast in discussies variërend van de Betuwelijn tot het emancipatiebeleid. Ook collectief investeren in de kinderopvang wordt vooral vanuit een doelmatigheidsperspectief gelegitimeerd. Het vooropgestelde doel daarbij is het verhogen van de arbeidsmarktparticipatie met name van vrouwen en - in het verlengde daarvan – het stimuleren van economische groei en het vergroten van het economisch draagvlak. In het zo juist beschreven behoeftenperspectief heeft kinderopvang nog de status van een individueel goed waarop burgers meer of minder gerechtvaardigde aanspraken kunnen maken. In het doelmatigheidsperspectief krijgt kinderopvang de status van een gemengd goed: er is sprake van individuele baten, maar ook van externaliteiten die het karakter hebben van een collectief goed. Dergelijke maatschappelijke baten zullen in de individuele besluitvorming geen rol spelen. Als gevolg daarvan zal de markt voor kinderopvang naar alle waarschijnlijkheid kleiner zijn dan maatschappelijk gewenst. Het zijn dus vooral de maatschappelijke baten die de collectieve rekening voor kinderopvang legitimeren. Dit doelmatigheidsperspectief speelt een belangrijke rol in de WBK, de Wet Basisvoorziening Kinderopvang. In de hoofdlijnen nota bijvoorbeeld staat: ‘kinderopvang is een onmisbare voorwaarde voor vergroting van de arbeidsmarktparticipatie en kan tot terugverdieneffecten leiden. Immers tegenover de extra investeringen in kinderopvang staan ook baten. Met de stijgende arbeidsmarktparticipatie van vrouwen daalt het beroep op inkomensafhankelijke regelingen en kostwinnersvoorzieningen en nemen de belasting- en premieopbrengsten toe’. En soortgelijke redenering werd afgelopen donderdag ook gebruikt bij de presentatie van het advies van Commissie Dagarrangementen. Volgens de Commissie

kan de overheid jaarlijks 800 miljoen Euro besparen als ouders met jonge kinderen beter in staat worden gesteld hun tijd goed in te delen. Deze inkomstenpost is het gevolg van een verhoging van de arbeidsparticipatie en arbeidsproductiviteit alsmede inverdien-effecten. Werkgevers besparen op kosten voor ziekteverzuim en personeelsverloop naar schatting een bedrag van 500 miljoen Euro.

Modern jargon, maar deze benadering in de vorm van een tamelijk simpele kosten en baten rekening kende ook vroeger reeds aanhangers. Een mooi voorbeeld van een doelmatigheidsredenering is afkomstig van B.M.S van Praag, die in een van de eerste economische analyses van kinderopvang – gepubliceerd in de ESB van 27 mei 1970 – een pleidooi houdt voor gratis crèches. Immers, zo stelt hij: in dit geval overtreffen de baten, de kosten. De baten worden geschat op 900 miljoen en worden met name bepaald door de belastingopbrengsten als gevolg van de toegenomen arbeidsmarktparticipatie van vrouwen. Daar staan uiteraard de kosten van het gratis ter beschikking stellen van crèches tegenover. Deze kosten schat Van Praag niet al te hoog in zijn: “natuurlijk zullen wel enige voorzieningen moeten worden getroffen, maar gymzaal, bibliotheek, handarbeidlokaal, speelplaats en eventueel klaslokalen zijn in principe geschikt voor overblijven en nablijven’ Er realistisch aan toevoegend: ‘ook al kunnen we van het onderwijzend personeel vele ontkenningen op dit punt verwachten’. Voor baby’s en peuters voorziet Van Praag meer problemen, echter en ik citeer opnieuw – de oplossing zal meestentijds wel gevonden kunnen worden door het onderbrenging bij kleuterscholen, kweekscholen, huishoudscholen, scholen voor vroedvrouwen en verpleegsters, kinderverzorgsters etc.

[Ja wij schrijven 1970 en dat waren nog eens tijden; geen dwingende Cao bepalingen rond opleidingseisen en leidster/kind ratio’s, geen dwingende gemeentelijke verordeningen, geen mondige ouders, geen Boink] .

Geschatte totale kosten; 450 miljoen. Gegeven de geschatte opbrengsten van 900 miljoen is hier dus sprake van een batig saldo van 450 miljoen. Nu is op zich de mogelijkheid van een winst geen aanleiding tot overheidsinterventies. De overheid moet niet als

ondernemer taken gaan aanvatten, alleen omdat het leidt tot een batig saldo. Dat weet Van Praag en dat wordt hem ook nog eens fijntjes onder de neus gewreven in een repliek van de Galan in hetzelfde tijdschrift een paar maanden later. Uiteindelijk gaat het natuurlijk om de vraag of gratis crèches ook wenselijk zijn. Ook deze vraag is voor Van Praag niet moeilijk te beantwoorden – gratis crèches zijn wenselijk want jonge moeders hoeven niet langer onvrijwillig het arbeidsproces te verlaten, het arbeidsaanbod met name in de dienstensector wordt vergroot en de rentabiliteit van investeringen in vrouwelijk beroepsonderwijs zullen enorm stijgen. Ook op langere termijn met andere woorden is hier sprake van een duidelijke maatschappelijke baat .

Het aantrekkelijke van het doelmatigheidsperspectief is het betrekkelijk simpele rekensommetje van kosten en baten. Hier hoeven we ons niet te verliezen in morele argumenten over goed of slecht over gerechtvaardigde en niet-gerechtvaardigde behoeften; we rekenen gewoon uit of het kan. Dit voordeel is ook direct het nadeel: het probleem met het doelmatigheidsperspectief is dat het inhoudelijk leeg is. Kinderopvang wordt hier een instrument in dienst van iets anders – bijvoorbeeld geld verdienen, bijvoorbeeld economische groei. In een recente OECD publicatie wordt de Nederlandse overheid ook enigszins gekapitteld in die zin dat het beleid klaarheid moet brengen in het primaire doel van kinderopvangvoorzieningen. “Is public education and care of young children to be seen as an important planning area in its own right or only as a means of achieving other goals. Is the provision of opportunity to play and learn with other children – guided by professional care givers – seen as an educational investment in the future citizens of the Netherlands or simply as another social service offered to parents of young children?”. Is het nu een doel in zich zelf of alleen een middel???? Dit is natuurlijk een belangrijke vraag. Een vraag die relevant is in het debat over de wenselijkheid van kinderopvang, de organisatie en de financiering, maar ook in dat deel van het debat dat ik zojuist terzijde heb geschoven – dat van de kwaliteit.

Tegelijkertijd moet de kloof tussen het doel-an-sich- en middeldebat ook weer niet worden overdreven. Er is in principe niets tegen het opmaken van een kosten-en-batenrekening. Sterker nog er zijn verschillende argumenten vóór. Het opmaken van een

kosten- en batenrekening van verschillende arbeid- en zorgarrangementen helpt om de effecten van verschillende alternatieven in kaart te brengen en helpt om te laten zien dat ook de status-quo kosten met zich mee brengt. Zo worden de kosten van kinderopvang nogal eens gehekelde omdat daarmee belastinggeld zou zijn gemoeid dat wordt opgebracht door traditionele éénverdienershuishoudens die zich juist alle moeite getroosten om hun kinderen in een regime van ongedeelde aandacht groot te brengen. Impliciet krijgt de kostwinnerssamenleving daarmee het karakter van een natuurstaat – een natuurlijk arrangement dat er simpelweg is - onafhankelijk van staatsingrijpen. Daarbij wordt dan over het hoofd gezien dat op dit moment niet het uitbesteden van zorg, maar juist het voltijds zelf zorgen nog met ettelijke miljarden wordt gefaciliteerd. Het opmaken van een kosten- en batenrekening helpt met andere woorden om ons attent te maken op de verborgen lasten en lusten van het huidige arbeid-en-zorg-arrangement en om een eventuele alternatieve organisatie meer open tegemoet te treden. Ook in het politieke debat is de constatering dat met een alternatieve organisatie winst te halen valt een belangrijk gegeven. Men hoeft de beleidsvoorstellen nog niet te omarmen - maar ze zijn in ieder geval rendabel. Als de tegenstanders van nieuw beleid alleen maar hameren op de kosten, is het natuurlijk volstrekt legitiem om als alternatief het vizier ook eens op de baten te richten.

Er is echter ook een risico. Het risico is dat een dergelijke analyse het laatste woord krijgt en dat investering in dagindeling en/of kinderopvang alleen maar worden geïnterpreteerd in het licht van de opbrengsten, de economische groei. En dat is niet juist. Raar genoeg is dat vooral niet juist omdat economie in principe níét gaat over opbrengsten en economische groei. In eerste en laatste instantie gaat economie over het bevredigen van behoeften, over welvaart en dat welvaartsbegrip is ruim gedefinieerd. Het gaat daarin niet alleen om economische doelen, maar ook om veiligheid, solidariteit en gelijkheid. Tegen die achtergrond kan worden vastgesteld dat een bepaalde organisatie van arbeid en zorg niet alleen indirect als productiefactor in de behoeften voorziet, maar ook direct als eindproduct, als finaal consumptiegoed. 'Zorg' is een economisch 'goed' dat we met z'n allen waarderen en waar we schaarse middelen voor over hebben. Zorg - de organisatie van zorg - voorziet rechtstreeks in onze behoeften doordat wij ons graag verzorgd weten, omdat wij graag zelf voor onze kinderen willen kunnen zorgen c.q. omdat wij het belangrijk vinden dat wij de

zorg met een gerust hart kunnen uitbesteden. De organisatie van arbeid en zorg heeft derhalve een waarde op zich, omdat de juiste organisatie welvaart genereert - omdat deze past in ons wereldbeeld, in ons mensbeeld en de manier waarop wij een goede samenleving hebben gedefinieerd.

Kortom: economische calculaties rond arbeid en zorg zijn een nuttig instrument in de politieke besluitvorming, maar zijn altijd maar een deel van het verhaal. Die waarde van een goede organisatie van arbeid en zorg *an sich* lijkt weg te vallen wanneer alleen in termen van economische groei, overheidsfinanciën en betalingsbalansen wordt geredeneerd. De notie van arbeid-en-zorg als eindproduct houdt de mogelijkheid open dat wordt gekozen voor een investering in de kinderopvang ook als er na wekenlang gerekend blijkt dat dit in een kostenpost resulteert. De maatschappelijke welvaart is dan kennelijk meer gediend met deze investering dan met het besparen van de kosten.

Geeft deze constatering nu veel houvast in de beleidspraktijk van alle dag? Deels wel. Het behoedt ons in ieder geval voor al te simpele rekensommetjes - voor een al te plat economiseren. Het brengt de vraag naar de gewenste inrichting van arbeid en zorg ook terug daar waar deze ook feitelijk beantwoord hoort te worden - namelijk in het politieke proces en niet op het bureau van de economen. Tegelijkertijd is daarmee het debat natuurlijk weer helemaal geopend. Immers: als economische kosten- en batenoverwegingen het debat niet mogen beslissen, zijn we weer terug bij af en luidt de meest wezenlijke vraag: welke organisatie van arbeid en zorg levert de grootste bijdrage aan onze welvaart?

Hoe lossen we dit nu op. Kenners van het debat hier in de zaal aanwezig kennen het antwoord: we lossen het niet op. Om met Bertolt Brecht te spreken – wir haben uns ein ander schluss ausgedacht. Het idee dat je een sluitend beleidskader zou moeten hebben is achterhaald, want impliceert een overschatting van de mogelijkheden van de overheid. We zijn de maakbare samenleving voorbij - we laten de markt het werk doen - we introduceren een systeem van vraagfinanciering. Vraagfinanciering wordt verondersteld de keuzemogelijkheden voor de ouders te vergroten, kinderopvang op maat te produceren, een betere/prijs kwaliteitsverhouding op te leveren en concurrentie tussen aanbieders te bewerkstelligen. Het doelmatigheidsperspectief legitimeert de

subsidiestroom – de behoeften van ouders zijn sturend voor de verdere invulling en vormgeving van de markt voor kinderopvang. Uiteraard is marktwerking in dit geval natuurlijk wel aan strikte spelregels gebonden, maar binnen die spelregels is de overheid niet meer verantwoordelijk voor het resultaat. We hoeven ons niet meer te buigen over al dan niet gerechtvaardigde behoeften – geen ingewikkelde discussies meer over het goede leven - keuzevrijheid staat hier centraal en de markt garandeert een optimale allocatie.

Het beleidsterrein van kinderopvang is in dit verband een prachtig voorbeeld van wat de politicoloog Van Gunsteren noemt de overgang van Analyse-en-Instructie naar Variëteit-en-Selectie. Het model van Analyse-en-Instructie is typisch aanbod gericht. De analyse is: er is een tekort aan kinderopvang. Dan volgt de instructie, zoals in 1998: 71.000 plaatsen er bij in vier jaar. Met de introductie van de vraagfinanciering onder het regime van de nieuwe WBK is dat alles voorbij. De markt biedt de variëteit, de consument selecteert. De introductie van vraagfinanciering impliceert dat de overheid haar pretenties enigszins heeft teruggeschroefd – de overheid toont zich bescheiden en geeft het laatste woord terug aan de burger.

Over laatste woord gesproken - als ik goed heb geturfd en onderweg redelijk op snelheid ben gebleven, ben ik nu zo'n 40 minuten aan het woord. Dat is nog niet heel lang voor een oratie maar wel meer dan waar u feitelijk recht op heeft. Immers in het Nederlandse deeltijdparadijs gaat alles naar rato en gegeven mijn deeltijdse aanstelling had u in dat geval na pakweg 9, 10 minuten al weer bij de uitgang moeten staan. Hoogleraren vormen in deze echter een uitzondering. Ook deeltijdhoogleraren houden een voltijdse oratie – ik ga dus nog even door. Ik wil met name nog even door op over het laatste onderwerp, namelijk de introductie van marktwerking op het terrein van kinderopvang.

Het is niet de taak van de econoom om als scherprechter op te treden over de gewenste economische orde, maar om de positieve en negatieve welvaartseffecten in het licht te stellen, die overheid en markt genereren bij het operationaliseren van voorkeuren inzake de allocatieve efficiency, rechtvaardigheid en bestendigheid van het economische proces - zo lezen we bij Wolfson. Akkoord – laten we deze effecten dan eens 'in het licht

stellen'. Als er via vraagfinanciering wordt gekozen voor marktwerking – dan is het ook belangrijk dat alle vragers in deze markt op min of meer gelijke voorwaarden meedoen. Binnen de gekozen financieringsstructuur is dit evenwel niet gegarandeerd. Immers: de WBK kent een tripartiete financiering. Uitgangspunt is dat er een gemeenschappelijk belang in kinderopvang is voor ouders, sociale partners en de overheid. Macro-economisch gezien zouden de kosten zich ongeveer gelijk over deze drie categorieën moeten verdelen. De bijdrage van de werkgever is vastgelegd in de CAO. Dat betekent dat er dus geen wettelijke verplichting is. De veronderstelling is dat bij de invoering van de wbk in 90% van de CAO kinderopvang is geregeld. Het is erg waarschijnlijk dat een dergelijk percentage in 2004 niet wordt gehaald. In het geval van een ontbrekende werkgeversbijdrage springt de overheid bij – echter tot een zeker maximum omdat er anders geen enkele druk zou liggen op sociale partners om tot een regeling te komen. De niet volledige compensatie heeft tot gevolg dat bepaalde groepen werknemers – werknemers zonder een CAO of werknemers met een cao maar zonder een kinderopvang clausule – met relatief hoge kosten worden geconfronteerd – in ieder geval hoger dan in hun inkomenssituatie verantwoord is. Het probleem speelt ook principieler, namelijk dat er eigenlijk geen reden is te bedenken waarom de prijs en daarmee de toegang tot de kinderopvang mede afhankelijk moet worden gesteld van de aard van de arbeidsrelatie. Kinderopvang is – als basisvoorziening – geen onderwerp voor CAO-onderhandelingen. Marktwerking wordt meer gediend met een wettelijke verplichting van werkgevers tot meebetalen.

Marktwerking wordt evenmin bevorderd door een veelheid aan transactiekosten. In het nieuwe ontwerp is de consument het scharnierpunt waar het allemaal om draait – de consument wordt klant en de klant wordt koning. De consument regelt in principe de financiële stromen. Aangezien deze markt nogal wat wisselingen kent (tijdelijk een dagje meer of minder, gastouder die er mee op houdt, overgang van kinderopvang naar buitenschoolse opvang) en al deze wisselingen invloed hebben op de financiële stromen zullen de informatie en administratieve kosten aanzienlijk zijn. Het is niet onwaarschijnlijk dat de hoge regelkosten het principe van vrije marktwerking deels frustreren.

Behalve de ongelijke startpositie aan de vraag zijde van de markt en de hoge regelkosten speelt er nog een derde probleem en dat is dat als de keuze vrijheid zo centraal wordt gesteld, het eigenlijk niet goed verdedigbaar is dat de informele sector volledig buiten beeld. Uit het reeds gememoreerde onderzoek in Groningen en Drenthe blijkt dat in uren gerekend de informele markt ruim 60% van de totale opvangmarkt beslaat. Nu is een deel van de informele zorg aanzienlijk goedkoper, maar ook in geld blijkt het aandeel van de informele sector in de totale rekening van kinderopvang groter dan het aandeel van de formele sector. Het buiten beschouwing laten van de informele sector in de WBK heeft ongetwijfeld te maken met praktische en ook principiële bezwaren. Vrijwilligerswerk in de kinderopvang is een groot goed en dat moet je niet 'bezwaren' met allerlei formele regelgeving en noodzakelijke toetsingmomenten. De rol van oma's is belangrijk voor sociale cohesie, en is uitdrukking van generationele solidariteit. Maar wat als oma nu ook een baan krijgt zoals mijn collega's Remery en Schippers zich onlangs retorisch afvroegen. Zou het niet verstandig zijn om deze informele markt tenminste gedeeltelijk financieel te ondersteunen zodat dit aanbod niet verdwijnt naar andersoortige werkgelegenheid? Bovendien: vrijwilligers werk hoeft niet perse te concurreren met betaalde arbeid. Wat als oma last krijgt van het zwitserleven gevoel en toch liever wat anders doet met haar vrije tijd dan op de kinderen van haar dochter passen?

Vrijwilligerswerk kan ook worden geïnterpreteerd als een gewetensgoed; als een activiteit die je eigenlijk liever niet zou doen maar die je toch op je neemt omdat het gevraagd wordt. Informele kinderopvang heeft dan niet uitsluitend positieve connotaties met sociale cohesie en solidariteit, maar zou ook kunnen verwijzen naar sociale dwang en onvermogen. Voorstelbaar is dat een zakelijker, deels financiële relatie (verg het succes van het persoongebonden budget in de gezondheidszorg) ook in dit verband openingen zou kunnen bieden.

Geachte aanwezigen. Op dit moment telt Nederland zo'n 1100 kinderopvanginstellingen met in totaal circa 2800 accommodaties. Het aantal werknemers bedraagt in 2001 ongeveer 35.000 en de omzet circa 2 miljard. Ik hoef dit niet te vergelijken met de cijfers voor de detailhandelsector, de luchtvaart, of het ziekenhuiswezen om u duidelijk te

maken dat de kinderopvangsector in Nederland in alle opzichten klein is. In debatten is de kinderopvangsector zijn echter groot. Niet alleen letterlijk achter de bureaus van VWS en aan de keukentafel van het gemiddelde Nederlandse gezin, maar ook figuurlijk. Kinderopvang raakt aan fundamentele vragen omtrent de inrichting van de verzorgingsstaat, omtrent de verantwoordelijkheidsverdeling tussen de overheid, de markt en de burger; over de organisatie van arbeid en zorg; over de solidariteit tussen generaties en binnen gezinnen Ik beschouw het als een voorrecht dat ik in mijn hoedanigheid van hoogleraar bij deze discussies betrokken mag zijn en deze discussie mag voeden met onderwijs en onderzoek. We gaan de komende jaren aan de slag met uiteenlopende vragen zoals de motivatiestructuur van werknemers in de kinderopvang, de betekenis van informele zorg, de toegankelijkheid van formele kinderopvang voor lager betaalden, de integratie van kinderopvang en vrijetijdsactiviteiten en de uitbreiding van opvangfaciliteiten voor de 12 tot 16 jarigen.

Ik kom toe aan mijn dankwoord

Hans-Jurgen Wagener - je bent voor mij heel belangrijk geweest als intellectueel voorbeeld. 24 jaar terug – nog maar net het kandidaats examen op zak - werd ik student assistent – ook op voorspraak van Henk Plasmeier die vond dat er iets met vrouwen moest worden gedaan. Deze beslissing is bepalend geweest voor de rest van mijn carrière. 3 jaar later werd ik wetenschappelijk assistent in een uniek project waarvan de wederwaardigheden al in andere gremia zijn beschreven. Nog weer later kwam ik in Utrecht terecht maar ik ben altijd ‘iets met vrouwen’ blijven doen

Jacques Siegers bezit de wonderbaarlijke gave om uit iedere chaos orde te destilleren. Dat geldt voor de stapels papier op zijn bureau, maar ook voor troebele onderzoeksvoorstellen, onuitwarbare datumbriefjes en ondoorzichtige bestuurlijke processen. Ik ben je in verschillende opzichten veel dank verschuldigd en hoop en verwacht dat wij ook in de toekomst onze samenwerking zullen voortzetten.

Als je ergens heel lang werkt, ken je alle rituelen – van iedere set ken je de tegenset en van iedere vraag ken je het antwoord. Voor moderne jobhoppers is dat misschien een groot schrikbeeld, maar ik vind het juist heerlijk om te werken in een organisatie waarvan ik iedere steen ken. Het moderne wetenschapsbedrijf is dynamisch genoeg. De hechte gemeenschap van collega's die te samen het economisch instituut/ciav vormt – is mijn wetenschappelijke huis geworden en als het aan mij ligt blijf ik daar nog wel een tijdje wonen.

Sinds een jaar woon ik echter ook één dag in de week bij het Sociologisch Instituut/ ICS. Als ik heel eerlijk ben had ik nooit verwacht dat ik hier nog eens terecht zou komen. Niet alleen vanwege het verschil in discipline, maar ook vanwege het verschil in wetenschapsbeoefening. De nadruk op rigorous theory legde wat mij betreft de nadruk wel erg op de Olympus, terwijl ik toch wat meer van de Agora ben. Het afgelopen jaar heb ik echter gemerkt dat van tegenstellingen op dit vlak nauwelijks sprake is. De samenwerking is gegroeid en is vruchtbaar gebleken. De raakvlakken van mijn leeropdracht met het onderzoeksprogramma van het ICS geven aanleiding tot zeer uiteenlopende onderzoeksvragen en ik vermoed dat de samenwerking de komende jaren alleen nog maar zal toenemen.

Een aardige aspecten van het op dit moment hoogleraar kinderopvang zijn, is dat ik met mijn neus boven op alle dynamiek mag staan. Ik word er voor betaald te analyseren en te commentariëren. Het bestuur van het CMK wil ik danken voor hun visie die spreekt uit het instellen van deze leerstoel juist op dit moment en het vertrouwen dat zij in mij hebben gesteld.

Als modern hoogleraar heb ik altijd verschillende projecten naast elkaar lopen. Meer dan ik in die 0.32 onderzoekstijd – hier en in Utrecht - aan kan. Veelal ook meer dan mijn agenda aankan. Dat alles over het algemeen toch nog net goed komt, is ook vooral te danken aan het feit dat verschillende personen mij als studentassistent of als toegevoegd onderzoeker hebben bijgestaan. Susan, Marieke, Gwennaëlle, Johan, Neeltje, Chantal, Ivy, Saskia en Klaas. Het is ook mede dankzij jullie dat ik hier nu sta.

Mijn familie vind dit allemaal wel een beetje tut, tut en tjonge tjonge. Mijn achtergrond is betrekkelijk eenvoudig en een generatie eerder zou kleuterjuf waarschijnlijk al een hele carrière zijn geweest. Ik sluit ook niet uit dat er wel eens wenkbrauwen zijn gefronst over mijn pogingen om arbeid en zorg te combineren en mijn gehamer op het belang van economische zelfstandigheid voor vrouwen. Maar ja: het begint er natuurlijk allemaal mee dat meisjes dezelfde kansen krijgen als jongens in het onderwijs. We zouden en moesten allemaal – mijn broer, mijn zus en ik, dóór dat gymnasium. En soms eindigt zo’n begin dan hier, in deze zetting en achter dit kathedr.

Mijn laatste woorden zijn voor Peter en Emma. Altijd als ik begin te piepen van: hoe doe ik dat nu - hoe moet dat nu – hoe krijg ik dat nu voor elkaar - zegt Peter: doe het nu maar gewoon; je vind het toch leuk. In het boek van Arlie Hochschild, getiteld de late dienst, over de verdeling van onbetaalde arbeid, wordt uitgebreid ingegaan op de strategieën die mannen hanteren om hun aandeel in de huishoudelijke arbeid te ontlopen. Eén strategie is: steun bieden aan de carrière van de echtgenote. Als het dan vervolgens aankomt op de keukenvloer, het stofzuigen en de afwas staat men stukken sterker in de onderhandelingen. Hochschild heeft onderzoek gedaan onder een tiental echtparen en ik verzeker u: wij waren daar niet bij. Ondanks de geweldige steun die ik al die jaren van jou heb ervaren, doen we op het vlak van onbetaalde arbeid allebei ongeveer evenveel en dat is – inderdaad – betrekkelijk weinig.

Emma - jij bent een verhaal apart. Jij hebt van mij een werkende moeder gemaakt. Jij hebt er voor gezorgd dat ik ook uit de praktijk weet wat het is om arbeid en zorg te combineren. En jij weet weer wat het is om een moeder te hebben die zorg met arbeid combineert, namelijk een lange zit maar – hoop ik – vanavond ook een mooi feest.

Ik heb gezegd